

BŪTINIEJI PREDIKATYVAI

Būtinasis predikatyvas yra predikatinis žodis, kartu su jungtimi išreiškiantis pagrindinę sakinio predikaciją arba redukuotu pavidalu išreiškiantis pagrindinės predikacijos propozicinį argumentą.

Kaip iš šio trumpo apibrėžimo išryškėja, būtinųjų predikatyvų klasė apima du potipius, kurių išskyrimas buvo pagrįstas [...] skyriuje: pirminius (jungties) predikatyvus ir antrinius predikatyvus. Jų skyrimas remiasi pagrindinio predikatinio veiksmažodžio semantiniu pilnavertiškumu arba nepilnavertiškumu. Iš seno tradiciškai pripažįstama, kad tokiuose sakiniuose, kaip (1), pagrindinę predikaciją reiškia predikatyvas *liūdnas*, o jungtis teatlieka pagalbinę funkciją, plg.:

(1) *Jonas yra liūdnas.*

Toks požiūris remiasi prielaida, kad jungtis *būti* iš tiesų neturi savo leksinės reikšmės ir jos finitinė forma tik leidžia pasireikšti tam tikriems (laiko, nuosakos) gramatiniams požymiams. Semantinio nepilnavertiškumo prielaida reiškia, kad jungties sąvoka negali būti taikoma, pavyzdžiui, tokiems veiksmažodžiams kaip *apsimesti* sakinyje (2) apibūdinti, plg.:

(2) *Jonas apsimeta liūdnas.*

Sunku sutikti, kad veiksmažodžio *apsimesti* – palyginti su veiksmažodžiu *būti* – perteikiami papildomi reikšmės elementai būtų grynai gramatiniai. Iš tikrųjų jie akivaizdžiai yra leksinio-semantinio pobūdžio ir sudaro sakinio pagrindinę predikaciją. Šios predikacijos argumentas yra predikatyvo *liūdnas* reiškiamą predikaciją. Iš karto patikslinkime: pilnai išreikštas pagrindinės predikacijos, reiškiamos veiksmažodžiu *apsimeta*, argumentas yra *Jonas yra liūdnas*, bet dėl subjektų sutapimo (plg. parafrazę *Jonas_i apsimeta, kad Jonas_i yra liūdnas*) ir esyvinės jungties „įtraukimo“ į pagrindinį predikatą sakinyje yra įvykusi sintaksinė redukcija, ir priklausoma (pagrindinės predikacijos argumento statusą turinti) predikacija jame pasirodo redukuotu pavidalu kaip antrinis predikatyvas *liūdnas*. Pagrindinės ir priklausomos predikacijų santykis išryškėja šio sakinio (3) ir (4) parafrazėse, kai veiksmažodis *apsimesti* vartojamas su sakiniu komplementu, plg.:

(3) *Jonas apsimeta, kad yra liūdnas.*

(4) *Jonas apsimeta esąs liūdnas.*

Panašiai galima apibūdinti konstrukcijas su kitomis „negrynosiomis“ jungtimis, kaip antai *atrodyti* (*Birutė atrodo pavargusi*) ir pan. Iš tradiciškai „negrynosiomis“ jungtimis laikomų veiksmažodžių į jungčių kategoriją prasminga

įtraukti tik tuos predikatyvų reikalaujančius veiksmažodžius, kurių semantinius požymius, skiriančius juos nuo jungties *būti*, galima pripažinti grynai gramatiniais. Visų pirma į tokią statusą gali pretenduoti fazinės reikšmės veiksmažodžiai, kaip antai *tapti* arba *likti*¹, plg.:

- (5) *Jonas tapo vairuotoju.*
- (6) *Petras visą gyvenimą liko kuklus, paprastas žmogus.*

Grynai gramatinėmis šių „jungčių“ reikšmes galima laikyti darant prielaidą, kad fazinės reikšmės yra aspektinės, todėl, plačiau imant, ir gramatinės. Tokia minėtų veiksmažodžių interpretacija nėra visai neprobleminė, nes jų turimas reikšmes galime vadinti aspektinėmis tik plačiau suprasdami aspektiškumo sąvoką: lietuvių kalboje tam tikru mastu sugramatinta galima būtų laikyti tik imperfektyvumo ir perfektyvumo priešpriešą (*rašyti* : *parašyti*), o ingresyvinė (*pradėti* / *imti dirbti*) bei kontinuatyvinė (*nenustoti* / *nesiliauti dirbus*) reikšmės yra perteikiamos leksiškai. Žinoma, tokias reikšmes teturinčios veiksmažodinės leksemos pačios vienos nepajėgios išreikšti pagrindinės sakinio predikacijos ir yra reikalingos (nefinitinės formos) pilnaverčių predikatų, kuriems jos priskiria fazinę charakteristiką, komplementacijos. Pavyzdžiui, fazinis veiksmažodis *pradėti* reikalauja bendraties sakiniu išreikšto propozicinio komplemento, plg.:

- (7) *Jonas pradėjo dirbti vairuotoju.*

Tad analogiška traktuotė peršasi ir „fazinių jungčių“ atveju, plg. *tapti* ‚pradėti būti‘ ir *likti* ‚nenustoti buvus‘. Tačiau negalima paneigti fakto, kad konstrukcijos su *tapti* ir *likti* tipo veiksmažodžiais semantiškai yra labai artimos jungties konstrukcijoms, ir dėl gana abstraktaus tokių veiksmažodžių reikšmės pobūdžio jų teikiamą fazinę modifikaciją sutartinai galima laikyti gramatine. Be to, reikia turėti omenyje, kad ir grynoji jungtis *būti*, priklausomai nuo laiko formos, konteksto ir pan., gali įgyti įvairių fazinių reikšmės atspalvių, ir kartais galima kalbėti apie jo kontekstinę sinonimiją su veiksmažodžiais *tapti* arba *likti*, plg.:

- (8) *Petras kada nors taps menininku.*
- (9) *Petras kada nors bus menininkas.*
- (10) *Paciento būklė tebelieka labai sunki.*
- (11) *Paciento būklė tebėra labai sunki.*

Fazinius predikatus sutartinai priskirti jungčių kategorijai skatina ir į akis krentantis visų kitų nerezultatinių būtinųjų predikatyvų reikalaujančių predikatų priklausymas vienai semantinei grupei, kurios nariams yra būdingas bendras kognityvinės nuostatos elementas. Šią bendrąją reikšmę veikiausiai reikėtų laikyti

¹ Be šių, jungtims galime priskirti ir kai kuriuos kitus fazinės reikšmės veiksmažodžius, kaip antai *pasidaryti* ir *išeiti*, plg. *Pastaruoju metu tėvas pasidarė labai rimtas*; *Rašinys išėjo per ilgąs*.

tokio predikatyvų tipo skiriamuoju bruožu. Tad šios reikšmės neturinčias fazines jungtis, atrodo, tikslingiau sujungti į vieną grupę su grynąja jungtimi *būti*. Tačiau derėtų atkreipti dėmesį, kad tarp grynosios jungties (*būti*) ir predikatyvų reikalaujančių vadinamųjų pilnaverčių veiksmažodžių gali nebūti griežtos ribos.

Panašiai tam tikra neryškumo zona egzistuoja ir tarp būtinųjų ir laisvųjų antrinių predikatyvų. Omenyje turime su vadinamaisiais funkcionavimo predikatais vartojamus predikatyvus, plg.:

(12) *Mūsų įmonėje Jonas dirba vairuotoju.*

(13) *Tame ūkyje Pranas tarnavo piemeniu.*

Keli įtikinami argumentai liudija šiuose sakiniuose vartojamų predikatyvų (juos sutartinai galėtume vadinti „funkcijos“ predikatyvais) artimumą ar net priklausymą būtiniesiems predikatyvams. Pirma, sunku paneigti faktą, kad funkcionavimo reikšmės veiksmažodžių reiškiamą predikaciją aukščiau pateiktuose pavyzdžiuose reikšmingai papildė vardažodiniai predikatyvai, ir dėl to jiems galėtume pripažinti komplemento statusą ir priskirti juos kalbamų veiksmažodžių argumentų struktūrai. Antra, šiose konstrukcijose privalomas predikatyvų žymėjimas įnagininku šiaip jau yra būdingesnis būtiniesiems nei laisviesiems predikatyvams. Tik praleidžiamumo požūriu jie nepanašūs į kitus būtinuosius predikatyvus – juos praleidus sakinyje galėtų būti laikomas užbaigtas, nors ir su didelėmis išlygomis². Sutartinai galėtume manyti, kad konstrukcijose su funkcionavimo predikatais predikatyvinio argumento pozicija realizuojama neprivalomai.

Kai kalbamose konstrukcijose pabrėžiama subjekto vardažodžio referento visuomenėje užimama socialinė padėtis, jų predikatai įgyja tam tikro panašumo į ilokucinius predikatus, kaip antai *paskelbti (ką kuo)*, *paskirti (ką kuo)*, kurie būtinai reikalingi komplemento – skirtumas tik tas, kad implikuojamą visuomeninės padėties semantinę elementą pirmuosiuose atstoja nuo ilokucinio akto neatsiejamas kognityvinės nuostatos tam tikros socialinės padėties atžvilgiu elementas pastaruosiuose, plg.:

(14) *Šiomet ūkyje Pranas tebetarnauja piemeniu, bet kitąmet ūkininkas pažadėjo priimti jį (tarnauti) pusberniu.*

² Pripažindami, kad sakiniai *Mūsų įmonėje Jonas dirba* ir *Tame ūkyje Pranas tarnavo*, gauti praleidus sakinių (12) ir (13) predikatyvus, yra gramatiški, vis dėlto turėtume pastebėti, jog žodžių tvarka juose atspindi kitą, nei originalių sakinių, aktualiąją skaidą, mat fokuse (remoje) vietoje predikatyvo dabar atsiduria pagrindinis predikatas. Beje, šį prasminį pasikeitimą atliepia ir pakitęs sakinio intonacinis kontūras (pavyzdžiuose pokytis parodytas pusjuodžiu šriftu). Norėdami gautųjų po predikatyvų praleidimo sakinių predikatus „defokusuoti“ ir taip šių sakinių aktualiąją skaidą priartinti prie sakinių (12) ir (13) aktualiosios skaidos, turime žodžių tvarką juose pakeisti taip, kad predikatyvų vietą jų fokuse užimtų lokatyvai, plg.: *Jonas dirba mūsų įmonėje*; *Pranas tarnavo tame ūkyje*. Bet tokių sakinių paskirtis – lokalizuoti subjekcinio vardažodžio referento atliekamą veiksmą, ir pagrįstai galėtume abejoti, ar jie, įrodinėjant predikatyvų neprivalomą vartojimą sakiniuose (12) ir (13), gali būti su pastaraisiais palyginami.

Abiejų tipų predikatų semantinis artimumas suprantamas: tiek esamas asmens socialinis statusas, tiek ir jo suteikimas asmeniui ilokuciniu aktu remiasi tam tikru visuomeniniu sutarimu, implikuojančiu ir atitinkamą kognityvinę nuostatą.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad funkcionavimo predikatų implikuojamą socialinės padėties semantinį elementą kai kuriais atvejais galima išvelgti ir konstrukcijų su jungtimi *būti* (ar pačios jungties – šiuo atveju priklauso nuo pasirenkamo analizės atspirties taško) reikšmėje, kurią tuomet apibrėžtume kaip **visuotiniu pripažinimu paremtą** subjektinio vardažodžio referento inkluziją į tam tikrą socialinę klasę, o tai leidžia kalbėti apie funkcionavimo predikatų ir jungties *būti* kontekstinę sinonimiją, plg.:

(15) *Mūsų įmonėje Jonas yra vairuotojas.*

(16) *Tame ūkyje Pranas buvo piemuo (jau prisibuvo piemeniu).*

Galimi predikatų kontekstinės sinonimijos atvejai reiškia viena – kad ir pačios konstrukcijos, kuriose jie vartojami, semantiškai yra artimos, vadinasi ir jų predikatyvų komplementinis pobūdis yra panašus. Žinoma, klaidinga būtų manyti, kad šie jungties *būti* reikšmės labilumu paremti kontekstinės sinonimijos atvejai, yra pakankamas pagrindas funkcionavimo predikatus priskirti jungties kategorijai. Juolab kad ir leksinė šių predikatų reikšmė to neleistų – ji pernelyg turininga net ir „negrynosios“ jungties statusui. Tad ir konstrukcijose su šiais predikatais vartojamų predikatyvų nevadinsime pirminiais.

Apibendrinkime tai, kas pasakyta. Konstrukcijų su funkcionavimo predikatais *dirbti*, *tarnauti* ir pan. vardažodiniai predikatyvai galėtų būti priskiriami laisvųjų (antrinių) predikatyvų tipui tik pagal vienintelį – praleidžiamumo – kriterijų, kuris, beje, gali būti pritaikomas tik su didelėmis išlygomis. Visais kitais atžvilgiais, neišskiriant ir morfosintaksinio žymėjimo, šie predikatyvai yra artimesni būtiniesiems predikatyvams. Žinoma, funkcionavimo predikatų semantinis pilnavertiškumas tokius jų predikaciją reikšmingai papildančius predikatyvus leidžia vadinti tik antriniais.

Pirminiai (jungties) predikatyvai

Dėl priminio predikatyvo kaip jungties komplemento sintaksinio statuso gali kilti abejonių dėl to, kad jungties esamojo laiko forma dažnai lieka neišreikšta, plg.:

(17) *Jonas yra labai gabus.*

(18) *Jonas buvo labai gabus.*

(19) *Jonas labai gabus.*

Palyginus sakinius (17) ir (19) atrodo, kad pastarajame būdvardis *gabus* turi jungtinio *yra gabus* reikšmę ir sintaksinę distribuciją, ir dėl to galėtume manyti, kad jungties reiškiamą predikaciją, būdama semantiškai antraeilė būdvardinės predikacijos atžvilgiu, sintaksiškai yra fakultatyvus sakinio predikacijos elementas. Ši mintis

nėra visiškai nepagrįsta, tačiau semantiškai antraeiliai sakinio struktūros elementai sintaksiškai gali būti pagrindiniai. Ši atvejį galima palyginti su kitais atvejais, kai pagrindinis konstrukcijos dėmuo jos redukuotame variante yra „įtrauktas“ į priklausomąjį dėmenį, plg.:

- (20) *Tas, kas turi ausis, tegul klauso.*
- (21) *Kas turi ausis, tegul klauso.*
- (22) *Stebiuosi tuo, kad tu nedalyvavai konkurse.*
- (23) *Stebiuosi, kad tu nedalyvavai konkurse.*

Sutikime, kad žodžiai *tas* ir *tuo* yra pagrindiniai komplementinių konstrukcijų pavyzdžiuose (20) ir (22) dėmenys, nuo kurių yra priklausomi atitinkami šalutiniai sakiniai. Bet šie pagrindiniai dėmenys informacinio krūvio požiūriu yra mažai reikšmingi: jų vaidmuo tokiuose sakiniuose yra veikiau struktūrinis. Prie jų prijungus turiningesnius šalutinius sakinius, šie struktūriniai elementai dėl mažos funkcinės apkrovos dažnai praleidžiami. Panašiai reikia suvokti ir funkciškai minimaliai apkrautos jungties esamojo laiko formos³ praleidimą. Tokia elipsė nepaneigia nei predikatyvo sintaksinės priklausomybės nuo jungties, nei šios priklausomybės pobūdžio – komplementacijos. Be to, sakinio (19) analizei taikyti skirtingą nei sakiniams (17) ir (18) sintaksinę interpretaciją nėra jokio reikalo dar ir todėl, kad kalbamas sintaksinis nulis tegali turėti vienintelę – esamojo laiko – interpretaciją ir pelnytai gali būti laikomas šio laiko formų (*esu, esi, yra...*) nuline realizacija. Suprantama, tokiai numanomajai nulinio interpretacijai sąlygos susidaro tik gramatiniu atžvilgiu funkciškai turiningesnių jungties formų paradigmos kontekste.

Skirdami jungties konstrukcijų tipus galėtume atsiremti į jų jungties semantiką. Atsižvelgdami į tokių konstrukcijų paskirtį, arba funkcinę motyvaciją, jų jungtims, nepaisant jų formalaus tapatumo, galėtume priskirti askriptyvinę (priskyrimo) arba identifikacijos (tapatumo) reikšmes. Panašiai, tik kiek kitokio pobūdžio konstrukcijose, tai pačiai leksemai *būti* dažnai priskiriama lokacijos (plg. *Sąsiuvinis yra stalčiuje*) ar egzistencijos (plg. *Stalčiuje yra sąsiuvinis*) reikšmės. Tačiau skirstydami jungties konstrukcijų tipus pagal jungties reikšmę jose, mes nepatogiai gausintume iš esmės to paties veiksmožodžio *būti* homonimiją ir galiausiai vis tiek turėtume atsakyti į klausimą, iš kur kyla vienokia ar kitokia esyvinės jungties reikšmė. Akivaizdu, kad tokia veiksmožodžio *būti* „polisemija“ atsiranda ne iš šios leksemos prigimtinio nominacinio potencialo semantinės derivacijos keliu, kaip tai įprasta leksikoje, nes šiam jungties veiksmožodžiui yra būdinga itin skurdi semantika. Kur kas arčiau tiesos būtų teigti, jog vienokia ar kitokia jungties veiksmožodžio funkcinė interpretacija iš esmės priklauso nuo visos jungties konstrukcija reiškiamos propozicijos pobūdžio. Bet tuomet jungties veiksmožodžio interpretaciniai skirtumai negali tapti nepriklausomu kriterijumi skiriant jungties

³ Būtąjį, būsimąjį laiką ar modalumą žyminčios jungties formos, lyginant jas su esamojo laiko forma, funkcinio atžvilgiu yra akivaizdžiai labiau apkrautos.

konstrukcijų tipus. Šioje situacijoje, regis, kur kas parankiau skirstymo kriterijumi rinktis pagrindinę predikaciją tokiuose sakiniuose reiškiančių jungties komplementų – būdvardinių ar daiktavardinių predikatyvų – semantines ar referentines savybes, kurios ir sukuria prielaidas vienokios ar kitokios rūšies propozicijai reikšti, tam pasitelkus struktūriškai iš esmės tą pačią jungties konstrukciją.

Jungties sakinių daugumą ir, sakytume, prototipą sudaro vadinamosios askriptyvinės konstrukcijos, kuriose būdvardžiu reiškiamą pagrindinę predikaciją (būdvardinis predikatyvas) priskiria tam tikrą kokybės ar kiekybės požymį subjekto daiktavardžiui, plg.:

(24) *Šis sprendimas buvo kvailas.*

(25) *Medis yra aukštas.*

(26) *Namas yra medinis.*

Kaip ir veiksmožodis, būdvardis yra santykinės prigimties kalbos dalis: abstrakčiai suvokiamą daiktą jis lokalizuoja tam tikroje kokybinėje ar kiekybinėje erdvėje, o dažnai jį ir pamatuoja kurios nors kokybinės ar kiekybinės skalės, suponuojančios tam tikrą normą, atžvilgiu. Iš jo santykinės prigimties išplaukia ir būdvardžio predikatinis potencialas: kaip ir veiksmožodis, būdvardis sakinyje gali reikšti pagrindinę predikaciją. Predikatyvo pozicijoje einantis būdvardis pasako subjekto vardažodžiu žymimo referento būseną, kurios tąsą laike (procesualumą) šiuokart padeda išreikšti finitinė jungties veiksmožodžio forma. Visa tai turint omenyje, būdvardžių predispozicija predikatyvinei vartosenai neturėtų stebinti. Kaip žinome, predikatyvo pozicijoje būdvardžiai gali reikšti ne tik pagrindinę (pirminę), bet ir papildomą (antrinę) predikaciją.

Sunkiau paaiškinti jungties konstrukcijose vartojamų daiktavardžių, arba plačiau imant – vardažodžių, predikatyvinę funkciją. Juk apibrėžiant daiktavardžio kategoriją, esminiu funkcinio jo bruožu pelnytai laikomas referentiškumas, arba nuoroda į tikrovės esinius. Sakinyje daiktavardinės frazės (t. y. vardažodžio) referentiškumas suprastinas kaip veiksmožodinio santykio dalyvių referentų tikrovėje nurodymas ar identifikavimas. Taigi akivaizdu, kad daiktavardžių paskirtis kalboje (išskyrus kai kuriuos atvejus) – ne santykius tarp esinių, o pačius esinius žymėti. O būtent su vienokio ar kitokio santykio raiška siejamas veiksmožodžių ir būdvardžių (plačiau imant – ir prielinksnių arrieveiksmių) predikatinis potencialas. Bet toliau pateikiami sakiniai kalboje yra visai įprasti, plg.:

(27) *Jonas yra mokytojas.*

(28) *Jonas yra mūsų mokytojas.*

(29) *Jonas yra mūsų lietuvių kalbos mokytojas.*

(30) *Šį ketvirtį Jonas yra mūsų lietuvių kalbos mokytojas.*

(31) *Jonas yra tas mokytojas, kuris mums įdiegė meilę gimtajai kalbai.*

Natūralu klausti, kaip nesantykinės prigimties vardažodžiai šiuose sakiniuose gali reikšti pagrindinę predikaciją? Prieš mėgindami atsakyti į šį klausimą, pirmiausia atkreipkime dėmesį į tai, kad ir „daiktavardinė“ predikacija čia pateikiamuose sakiniuose nėra vienalytė. Funkciniu atžvilgiu šiuos sakinius galima suskirstyti į tuos, kurie tarp savo daiktavardinių referentų reiškia inkliuzijos santykį ir tuos, kurie tarp tokių referentų reiškia tapatumo santykį – pastarieji, priešinant juos askriptyviniams, dar vadinami ekvatyviniais sakiniais. Pirmąjį tipą ryškiausiai reprezentuoja sakiny (27), o antrąjį – sakiny (31). Kiti sakiniai gali būti priskiriami ir vienam, ir kitam tipui: jų interpretacija priklauso nuo išorinių (konteksto) aplinkybių. Formaliai žiūrint, abu sakiniai žymi tapatumo santykį tarp subjekto ir predikatyvo vardažodžių teikiamų deskripcijų. Struktūrinį abiejų sakinių tipų tapatumą patvirtina ir galimybė kai kuriuos atvejus interpretuoti abejaip. Tačiau tokių sakinių, kaip (27), paskirtis – pasakyti, kad subjekto vardažodžio referentas yra platesnės referentų klasės, įvardijamos predikatyvo vardažodžiu, narys. Tokiam inkliuzijos santykiui reikšti nebūtina, kad subjekto vardažodis jungties konstrukcijoje žymėtų unikalios identifikuojamą referentą, o predikatyvo vardažodis būtų interpretuojamas neapibrėžtai, kaip tai esti pavyzdyje (27) – pakanka, kad antrojo vardažodžio referencijos aprėptis būtų platesnė negu pirmojo, plg.:

(32) *Delfinai yra žinduoliai.*

Abu vardažodžiai šiame pavyzdyje veikiausiai interpretuotini neapibrėžtai, nors daugiskaitinės formos tokiuose generiniuose teiginiuose gali žymėti tiek tam tikrą neapibrėžtą kiekį tipo deskripciją tenkinančių referentų, tiek ir visus tą tipo deskripciją tenkinančius referentus imtinai, kitaip tariant, eiti unikalios referentų klasės pavadinimu. Dėl inkliuzijos santykį sankcionuojančios platesnės referencijos predikatyvo vardažodžio predikatinis potencialas pirmojo tipo sakiniuose yra lengviau suvokiamas nei antrojo tipo sakiniuose, kuriuose (kaip, pavyzdžiui, (31) sakinyje) teigiamas dviejų unikalios identifikuojamų referentų tapatumas. Galbūt todėl pirmieji dažnai intuityviai priskiriami askriptyviniam jungties konstrukcijų tipui. Išties, kai subjekto vardažodžio referentas tokiuose sakiniuose priskiriamas platesnei referentų klasei, metonimiškai jis gali būti siejamas su esminiu tos klasės narių bruožu. Kai predikatyvinį daiktavardį inkliuzyvinio tipo konstrukcijoje ir predikatyvinį būdvardį askriptyvinio tipo konstrukcijoje sieja darybos santykis, tokia metoniminė sąsaja tarp klasės nario ir sudaromojo jos bruožo tampa beveik neišvengiama, ir abiejų konstrukcijų reikšmės menkai tesiskiria, plg.:

(33) *Petras yra kvailys.*

(34) *Petras yra kvailas.*

Tačiau toli gražu ne visais atvejais galime konstatuoti tokias darybos santykiu paremtas poras, kurių pagrindu inkliuzijos santykį reiškiančias jungties konstrukcijas mėgintume priskirti askriptyviniam tipui. Be to, sunku nekreipti

dėmesio į faktą, kad jungties funkcinis krūvis askriptyvinio tipo ir inkliuzyvinio tipo konstrukcijose skiriasi: pirmojo tipo konstrukcijoje ši finitinė veiksmoždžio forma teturi grynai „gramatinę“ paskirtį, o antrojo tipo konstrukcijoje ji dar reiškia visai propozicijai ontologiškai svarbų tapatumo santykį⁴. Juk sutiksime, kad logiškai inkliuzijos santykis tėra bendresnio tapatumo santykio atmaina: vardažodinis referentas įtraukiamas į platesnę klasę tam tikros apibendrintos charakteristikos (tipo deskripcijos) pagrindu, tapatinant jį su kitais tos klasės nariais. Taigi priartėjome prie minties, kad anksčiau išskirtus du jungties sakinių – inkliuzyvinių ir ekvatyvinių – tipus vienija ne tik daiktavardiniai predikatyvai, bet ir bendra ontologija. Atrodo, kad jungties sakinius su daiktavardiniais predikatyvais verta traktuoti kaip vieną tipą. Vis dėlto dar lieka neatsakytas klausimas, kaip nesantikinės prigimties vardažodžiai geba reikšti tokių sakinių pagrindinę predikaciją? Kitaip tariant, iš kur randasi jų predikatinis potencialas?

Jeigu predikatyvo pozicijoje esančių vardažodžių teikiamą deskripciją suvokiame kaip jų implikuojamo tipo instanciaciją (o instancijuotas pavyzdys visada nurodo į savo tipą), tai jų santykinis pobūdis yra lengvai įrodomas: tokie vardažodžiai reprezentuoja santykį tarp atskiro (instancijuoto) tipo atstovo ir paties tipo (arba tarp atitinkamų deskripcijų). Inkliuzijos efektas (ir daiktavardinio predikatyvo predikatinis potencialas) sukuriama subjekto vardažodžio referentą per tapatumo santykį su tipo instanciacija įtraukiant į to tipo deskripcija apibrėžiamą platesnį referentų ratą. Dėl suprantamų priešasčių predikatyvinio daiktavardžio nuoroda į tipo deskripciją (ir santykinis to daiktavardžio pobūdis) lengviau suvokiama tais atvejais, kai jis interpretuojamas neapibrėžtai ir nespecifiškai, t. y. kaip vardažodis, žymintis laisvai pasirenkamą tipo atstovą⁵. Bet ir vadinamųjų ekvatyvinių konstrukcijų apibrėžtieji predikatyviniai vardažodžiai savaip nurodo į tipo deskripciją (jau vien tik todėl, kad pagal apibrėžimą yra jų unikalios identifikuojamos instanciacijos). Kadangi šiose konstrukcijose predikatyvo vardažodžio teikiama tipo deskripcija yra gerokai siauresnės referencijos negu neapibrėžtumo atveju (pavyzdžiui, sakinyje (31) ją teikia visas restrikyvinis junginys *mokytojas, kuris mums įdiegė meilę gimtajai kalbai*, kuris praktiškai čia tegali turėti vieną referentą), jų reiškiamą inkliuzijos santykį sunkiau suvokti – jis čia yra redukuotas iki minimumo. Tačiau skirtumas tarp tipo deskripcijos ir to tipo instanciacijos, reikšmingas santykiniai predikatyvo vardažodžio sampratai, ir šiuokart gali būti nesunkiai suvokiamas, ypač jeigu ta instanciacija, kaip pavyzdyje (31), eksplicitiškai žymima apibrėžtumo rodikliu *tas*. Tad abiem atvejais galime

⁴ Žinoma, dėl to, analizuodami jungties konstrukcijas su daiktavardiniais predikatyvais, jų jungtims galėtume priskirti ‚inkliuzijos‘ ar ‚tapatumo‘ reikšmes, bet tuomet jas labai atskirtume nuo analogiškų konstrukcijų su būdvardiniais predikatyvais, kuriose jungtis teatlieka grynai gramatinę funkciją. Tad norėdami traktuoti visas jungties konstrukcijas kaip iš esmės tą patį konstrukcijų (arche)tipą, visais atvejais turėtume pabrėžti struktūrinę, o ne semantinę jungties funkciją jose.

⁵ Tokio tipo sakinių, kaip *Jonas yra mokytojas*, žymimą tapatumo santykį galėtume traktuoti ir kaip tiesioginę individo (Jonas) inkliuziją į bendresnę (mokytojų) klasę, kurią šiuo atveju įvardytų paprastas daiktavardis (ne vardažodis!) *mokytojas*. Tokią analizę remtų ir kai kurių artikkelinių kalbų pavyzdžiai, plg. pranc. *Jean est professeur* (bet plg. angl. *John is a teacher*), tačiau ji sunkiau pritaikoma ekvatyvinėms konstrukcijoms, kurių apibrėžtas predikatyvo vardažodis į tipo deskripciją nurodo tik tarpiskai, per unikalios identifikuojamo to tipo atstovo instanciaciją.

kalbėti apie vardažodžio santykinį pobūdį ir iš to išplaukiantį jo predikatyvumą, kuris atsiranda dėl jo užimamos sintaksinės – predikatyvo – pozicijos.

Keletą žodžių reikėtų tarti apie tokius sakinius, kaip (28), (29) ir (30), kurie priklausomai nuo to, ar jų predikatyvinis vardažodis interpretuojamas apibrėžtai, ar neapibrėžtai, atitinkamai gali būti interpretuojami kaip ekvacijos ar inkluzijos santykį reiškiantys. Iš eilės šiuos pavyzdžius aptarsime. Sakinys (28), regis, turi vienodas galimybes būti interpretuojamas abejaip. Mat šio sakinio interpretacijai reikšmingas MOKYKLOS idealizuotas kognityvinis modelis (ICM) iš principo remia tokią situaciją, kai posesoriaus *mūsų* referentas (mokyklos klasė) gali turėti ne vieną mokytoją, todėl posesyvinė deskripciją *mūsų mokytojas* nebūtinai žymi unikaliam identifikuojamam individui. O deskripciją *mūsų lietuvių kalbos mokytojas* sakinyje (29) tas pats MOKYKLOS ICM veikia skatintų interpretuoti apibrėžtai, ir sakinys tuomet reikštų ekvatyvinio tapatumo santykį, nes vidurinės ir aukštesniosios mokyklos klasė paprastai turi vieną kurios nors disciplinos mokytoją. Tačiau ir šiame sakinyje kalbamos deskripcijos referentas gali ir nebūti unikaliam identifikuojamas, pavyzdžiui, jeigu posesorius *mūsų* čia žymi visus mokyklos mokinius, o juk mokykloje gali būti keli lietuvių kalbos mokytojai. Iš pirmo žvilgsnio sakinio (30) analizė neturėtų skirtis nuo anksčiau aptartą sakinio (29) analizės. Tačiau, regis, deskripcijos *mūsų lietuvių kalbos mokytojas* (30) pavyzdyje nurodomas mokytojo tipas veikia suvokiamas kaip tam tikras vaidmuo, kurį konkrečiu laikotarpiu atlieka, arba instancijuoja, vienintelis individas. Šis atvejis literatūroje žinomas kaip vaidmens apibrėžtumai, kurio specifika – vienintelio referento galimybė – sakinį (30) daro artimesnį ekvatyvinėms konstrukcijoms.

Apibendrinami tai, kas buvo aptarta, jungties konstrukcijas siūlome skirti į du pagrindinius tipus: askriptyvines ir tapatumo konstrukcijas. Jų skirtumas iš esmės priklauso nuo to, kas – būdvardžiai ar daiktavardžiai – eina jų predikatyvais. Tokia skirtingomis kalbos dalimis besiremianti jungties konstrukcijų tipologija yra labai aiški ir motyvuojama tuo, kad būdvardžiai dėl santykinės savo prigimties iš esmės yra predisponuoti predikatyvo pozicijoje reikšti pagrindinę sakinio predikaciją, o daiktavardžiai tokį gebėjimą įgyja tik užėmę predikatyvo poziciją. Toliau, priklausomai nuo to, ar predikatyvo vardažodis jose interpretuojamas apibrėžtai ar neapibrėžtai, tapatumo konstrukcijos gali būti skiriamos į ekvatyvines ir inkluzyvas. Pastarasis skyrimas, kaip matysime toliau, yra reikšmingas ir aiškinant vardažodinių predikatyvų žymėjimo linksniais skirtumus jungties konstrukcijose.

Pagaliau reikėtų dar aptarti kai kuriuos periferinius jungties konstrukcijų atvejus, kai predikatyvais jose eina tikriniai vardai, pgl.:

- (35) *Leiskite prisistatyti, esu Jonas Petraitis.*
- (36) *Esu Jonas.*
- (37) *Esu vardu Jonas.*
- (38) *Mano vardas yra Jonas.*
- (39) *Mūsų mokytojas yra Jonas Petraitis.*

Tikriniai vardai paprastai teikia apibrėžtumo deskripciją, t. y. jų referentas būna unikalčiai identifikuojamas asmuo. Tačiau nebūtinai. Tikrinio vardo referentas klausytojui gali būti nepažįstamas, tuomet kalbėtojas šį vardą pasako su neapibrėžtumo rodikliu, plg. *Mūsų mokytojas yra toks Jonas Petraitis*, – šiame pavyzdyje tikrinio vardo referentas yra specifinis, bet neapibrėžtas asmuo. Tačiau nesunku įsivaizduoti jungties sakinį, kuriame tikrinis vardas interpretuotinas nespecifiškai, plg. *Šie du neklaužados yra Sutkai*, – šiame pavyzdyje predikatyvo daiktavardis nurodo į visą šeimą ar giminę, kuriai paprastai priklauso daugiau nei du nariai, todėl inkliuzinis propozicijos pobūdis čia yra lengvai suvokiamas. Regis, kur kas problemiškesnė yra tų jungties konstrukcijų analizė, kurių predikatyvo tikrinis vardas žymi vienintelį, kad ir neapibrėžtą, referentą. Kaip reiktų suvokti tokių vardažodinių predikatyvų santykinį pobūdį? Į kokią tipo deskripciją nurodo, arba kokį tipą gali instancijuoti tikrinis vardas? Kad ir kokia semantiškai skurdi tikrinio vardo reprezentuojamo tipo deskripcija, teoriniu atžvilgiu ji yra reikšminga. Aptarkime šiuo atžvilgiu sakinį (35) – jį ištardamas subjektas *aš* klausytojui veikiausiai nori pranešti ne savo vardą, o save pristatyti kaip unikalčiai su tuo vardu siejamą asmenį. Tačiau be unikalios identifikacijos vardas *Jonas Petraitis* dar žymi, kad jo turėtojas yra lietuvių tautybės vyriškos lyties asmuo. Be tautybės ir lyties, o kartais ir kilmės ar padėties visuomenėje mažiškinė vardo forma dar gali žymėti jauną jo turėtojo amžių (plg. *Antanukas, Petraičiokas*) ir kitus panašius dalykus, į kuriuos paprastai vartodami vardus nekreipiame dėmesio. Tačiau šie „nereikšmingi“ dalykai sudaro empirinį pamatą, kad ir minimalų, instanciacijos santykiui tarp jų reprezentuojamo asmens tipo ir konkretaus jo atstovo nustatyti. Tikrinio vardo teikiama tipo deskripcija ypač lengvai gali būti atpažįstama tuomet, kai tas vardas visuomenėje siejamas su istoriškai reikšmingu jo turėtojo vaidmeniu. Tokio vardo, pavartoto predikatyvo pozicijoje, predikatinis potencialas akivaizdus, plg.:

(40) *Jis yra Vytautas Landsbergis, ir viskas tuo pasakyta.*

Galiausiai su tikriniais vardais siejamos implikacijos gali duoti pradžią tikrinių vardų vartosenai bendrine prasme. Kai tokie vardai eina jungties konstrukcijų predikatyvais, jokių abejonių dėl jų predikatinio potencialo jau nebekyla, plg.:

(41) *Tas mano berniukas yra tikras enšteinas.*

Sakinys (36) gali būti laikomas atsakymu į klausimą *Kuo jūs vardu?* arba atsakymu į klausimą *Kas jūs esate?* Pirmuoju atveju sakinio analizė turėtų būti siejama su tokių sakinių, kaip (37) ir (38), analize, o antruoju – su aptarta sakinio (35) analize. Išties, antraip interpretuojant sakinį (36), jo predikatyvas *Jonas* žymi konkretų individą, kuris, be to, implicitiškai gali būti unikalčiai identifikuojamas kaip anksčiau minėtas asmuo, ir ši atpažinimo implikacija gali būti laikoma tipo, kuri

instancijuoja tikrinis vardas, deskripcija — ji prireikus gali būti išreiškiamas ir eksplicitiškai, plg.:

(42) *Esu tas Jonas, kuris vakar jums skambino.*

Kadangi aptarti sakiniai reiškia tapatumo santykį tarp dviejų unikalios identifikuojamų referentų — asmenų, jie pelnytai gali būti priskiriami prie ekvatyvinio potipio jungties konstrukcijų. Iš esmės niekuo nuo tokių sakinių nesiskiria ir sakiny (39), jeigu tik jo nelaikysime atsakymu į klausimą *Kuo vardu yra jūs mokytojas?*. Tačiau iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad šiame sakinyje reiškiamas tapatumo santykis tarp dviejų vardažodinių referentų skiriasi nuo anksčiau aptartų atvejų. Išties, jeigu šį sakinį laikome atsakymu į klausimą *Kas yra jūsų mokytojas?*, jo subjekto vardažodis yra neapibrėžtas ir regimai platesnės referencijos nei predikatyvo pozicijoje esantis tikrinis vardas. Vardažodžių aprėpties santykis tokiam sakinyje yra atvirkščias, nei anksčiau aptartais inkluzijos santykio raiškos atvejais (plg. *Jonas Petraitis yra (mūsų) mokytojas*). Tačiau jeigu subjekto vardažodį *mūsų mokytojas* kalbamame sakinyje traktuojame kaip tam tikrą vaidmenį, kurį konkrečiu laikotarpiu tegali atlikti (instancijuoti) vienintelis individas (kad ir nepažįstamas klausiančiajam), tai tapatumo santykio tarp dviejų tariamai skirtingos aprėpties referencijų ontologinės galimybės problema išsisprendžia: tapatumo santykis reiškiamas tarp dviejų specifinių referentų, tik predikatyvo vardažodžio (tikrinio vardo) referentas dar gali būti unikalios identifikuojamas asmuo.

Kai sakiny (36) reiškia tą patį kaip ir sakiniai (37) ir (38), tapatumo santykis jame reiškiamas ne tarp unikalios identifikuojamo pirmojo asmens (*aš*) referento ir tikrinio vardo (*Jonas*) turėtojo — vyriškos lyties individą (lietuvi) instancijuojančio specifinio asmens, bet tarp (unikalios identifikuojamo vardo turėtojo) ir paties vardo. Kitaip tariant, čia tapatumo propozicijos taikiniu tampa ne pats asmuo, o tik tam tikras, apeliatyvinis, jo aspektas. Šis aspektas sakinių (37) ir (38) parafrazėmis pasakomas eksplicitiškai. Atsiminkime, kad vienu ar kitu aspektu subjekto vardažodžio referentas (konkretus asmuo) gali būti kategorizuojamas ir kitose inkluzinės reikšmės jungties konstrukcijose, pavyzdžiui, nurodant jo profesiją, socialinį ar šeimos statusą ir pan. (plg. *Esu jau pensininkas / senelis*). Suprantama, kad tokių sakinių, kaip (36), (37) ir (38), predikatyvo vardažodžio referentas — pats tikrinis vardas — nėra unikalios identifikuojamas esinys, plg.:

(43) *Aš esu Jonas, ir mano kaimynas taip pat yra Jonas.*

(44) *Aš esu vardu Jonas, ir mano kaimynas taip pat yra vardu Jonas.*

Predikatyvais einančių tikrinių vardų santykinį pobūdį (ir predikatyvinį potencialą) kalbamuose sakiniuose galėtume aiškinti tuo, kad čia jie reiškia santykį tarp konkrečiam asmeniui suteikto vardo (*Jonas*) ir to vardo užimamos vietos vardyne (religinė tradicija, paplitimas ir pan.) ar jo implikacinio potencialo (istorinės, kultūrinės asociacijos ir pan.) — pastarieji dalykai ir sudaro tikrinio vardo

per se tipo deskripciją. Visi tokie sakiniai pelnytai gali būti priskiriami tapatumo tipo inkluzyvinio potipio jungties konstrukcijoms, bet išsaugodami jų specifiką, galėtume šiuos sakinius vadinti apeliatyvinėmis jungties konstrukcijomis. Taigi ir periferiniai jungties konstrukcijų atvejai vienaip ar kitaip gali būti priskiriami anksčiau aptartiems tipams ir potipiems.

Jungties sakinių tipologinį skirstymą remdami juose vartojamų predikatyvinių žodžių semantinėmis (kalbos dalies) ir / ar referentinėmis savybėmis, intuityviai vadovavomės prielaida, kad skiriami tipai ir potipiai yra iš esmės vienos jungties konstrukcijos skirtingos reprezentacijos. Tokia prielaida remiantis aptarime ir buvo vartoti prototipo ir periferijos terminai. Tačiau aptardami įvairių jungties sakinių atmainų reiškiamos predikacijos ypatumus, atkreipėme dėmesį ir į skirtingą jų funkcinę motyvaciją, arba paskirtį kalboje. Tiesą sakant, išskirtųjų jungties sakinių tipų ir potipių pavadinimai – askriptyviniai, inkluzyviniai, ekvatyviniai, apeliatyviniai – ir sudaryti remiantis skirtinga jų paskirtimi. Tad pagrįstai galėtume klausti, ar tapačią formą – X yra Y, bet skirtingą funkcinę motyvaciją turintys sakiniai turi tarpusavyje ką nors bendro? Kitaip sakant, ar aptartas jungties konstrukcijų atmainas vienija kokia nors bendra reikšmė, leidžianti visas jas priskirti tai pačiai konstrukcijų kategorijai? Tai fundamentalus klausimas. Išties, priklausomai nuo to, kaip į jį atsakysime, kalbėsime apie visiškai skirtingų konstrukcijų homonimiją arba apie atskiras tipologines tos pačios konstrukcijos instanciacijas. Aptardami įvairias jungties sakinių su vardažodiniais predikatyvais atmainas, pabrėžėme ontologinį jų bendrumą, leidžiantį kalbėti ir apie jų bendrą struktūrinę – tapatumo santykio – reikšmę. Bet juk tas pats tapatumo santykis savaip pagrindžia ir jungties sakinių su būdvardiniais predikatyvais ontologiją. Kaip jau minėjome, būdvardžio reiškiamą predikaciją yra santykinės prigimties. Paprasčiau tariant, ši predikacija negali būti suvokiama (ir apibūdinama) autonomiškai, kaip savaime egzistuojanti ypatybė, tik kaip tam tikro daikto (kokybinė ar kiekybinė) charakteristika. Vadinasi, būdvardžio semantinėje struktūroje visada yra numatoma vieta abstrakčiai suvokiamam daiktui, ir pernelyg nenusižengsime tiesai sakinio *Jonas yra protingas* struktūrą pavaizdavę kaip *Jonas yra protingas daiktas (žmogus)*. Taigi galėtume tvirtinti, kad ypatybės priskyrimas subjekto vardažodžio referentui askriptyviniuose sakiniuose taip pat realizuojamas per tapatumo santykio teigimą. Tik čia vienas tapatumo santykio dalyvis yra ne fizinėje tikrovėje, o tik mentalinėje implikacijų erdvėje instancijuotas (ir todėl tik abstrakčiai suvokiamas) vardažodžio referentas. Tačiau ir inkluzyvinio tipo jungties sakiniuose padėtis šiuo atžvilgiu yra panaši: pagrįstai galėtume manyti, kad vienas tokių sakinių profiliuojamo tapatumo santykio dalyvių – vardažodinio predikatyvo referentas – tikrovėje instancijuojamas tik struktūriniais sumetimais. Išties subjekto vardažodžio referento įtraukimas (inkluzija) į platesnę tam tikro tipo deskripciją tenkinančių referentų klasę, arba kitaip – jo priskyrimas tam tikram, tik mentalinėje erdvėje egzistuojančiam, vienaarūšių esinių tipui, struktūriškai jungties konstrukcijoje įmanomas tik per tam tikslui tikrovėje instancijuojamą laisvai pasirenkamą to tipo atstovą. Bendriau imant, tokia „struktūrinė“ instanciacija ir

sudaro neapibrėžto vardažodžio nespecifinės referencijos funkcinę motyvaciją. Suprantama, kad tokio vardažodžio referentas už sakinio ribų neegzistuoja, ir taip pat yra mentalinis fenomenas, nors ir kiek kita prasme nei implikuojamas predikatyvinio būdvardžio semantinės struktūros substantyvusis elementas. Apibendrinami galime tvirtinti, kad aptartais jungties konstrukcijų atvejais profiliuojamas tapatumo santykis yra visai kategorijai bendras reikšmės elementas. Tačiau šis bendras struktūrinis elementas, pagrindžiantis kalbamų konstrukcijų ontologiją, neužkerta kelio jų funkcinėi diferenciacijai. Kaip matėme, priklausomai nuo to, su kuo tapatinamas subjekto vardažodžio referentas jungties konstrukcijose, jos gali atlikti požymio priskyrimo referentui, raferento klasinės inkluzijos ar dviejų specifinių referentų suliginimo, arba ekvacijos, funkcijas.

Pirminių (jungties) predikatyvų žymėjimas linksniais

Pirminiai predikatyvai dažniausiai yra derinami su subjekto vardažodžiais, t. y. jie gauna atitinkamos giminės ir skaičiaus vardininko formą. Tačiau tokie predikatyvai gali būti žymimi ir įnagininku, kurio vartojimas tradiciškai siejamas su nepastovios, laikinos subjekto vardažodžio referento būsenos apibūdinimu. Iš tikrųjų pirminio predikatyvo žymėjimo linksniais strategijos pasirinkimui įtakos turi keli veiksniai, kurių svarbiausi yra šie:

(i) predikatyvo leksinė kategorija: žymėjimas įnagininku netaikomas būdvardžiams (45), kartais taikomas daiktavardžiams (46) ir nuosekliai taikomas asmeniniams įvardžiams (47, 48), plg.:

- (45) *Laikydamas egzaminą Jonas buvo ramus (*ramiu).*
- (46) *Jonas yra buvęs šios mokyklos direktoriumi (direktorius).*
- (47) *Jonas norėjo būti mokyklos direktoriumi (direktorius) ir kurį laiką juo (*jis) buvo.*
- (48) *Tavimi (*tu) būdamas, nevalgyčiau tiek saldumynų.*

Šie žymėjimo linksniais skirtumai yra susiję su predikatyvais einančių leksinių kategorijų inherentinėmis funkcinėmis savybėmis. Predikatyvo kodavimas įnagininku yra — palyginti su derinimu — žymėtoji strategija, diferencijuojanti subjekto ir predikatyvo vardažodžių žymėjimą: subjekto ir predikatyvo vardažodžiai konstrukcijoje įgyja skirtingų linksnių formas. Toks diferencinis žymėjimas praverčia ypač tuomet, kai predikatyvu einančio žodžio klasei predikatinė funkcija apskritai nėra būdinga, todėl tokia vartoseną turi būti kaip nors pabrėžiama. Būtent čia ir pasireiškia leksinių kategorijų tarpusavio skirtumai. Būdvardžiams predikatinė funkcija yra pagrindinė, tad ir nereikalinga specialaus pabrėžimo. Daiktavardžių pagrindinė funkcija yra referentinė (plg. 49), bet, kaip matėme, jie sėkmingai gali būti panaudoti ir predikatinei funkcijai (plg. 50):

- (49) *Gydytojas man neleidžia gerti stiprios kavos.*

(50) *Jonas visada svajoję būti gydytoju.*

Be to, kaip buvo parodyta, daiktavardžių predikatinis potencialas priklauso ir nuo jų neapibrėžtos ar apibrėžtos interpretacijos (arba nuo jų turimos nespecifinės vs. specifinės referencijos), dėl ko tokius sakinius, kaip anksčiau aptartas (28), ir galime suprasti dvejai, priskirdami jiems atitinkamai inkliuzijos arba ekvacijos reikšmes.

Kiek kitaip esti su asmeniniais įvardžiais — paprastai jie turi grynai referentinę funkciją ir savaime nėra predisponuoti atlikti predikatinę funkciją, mat dėl pernelyg bendros reikšmės šie įvardžiai turi ribotas galimybes patys savaime nurodyti į kurios nors esinių klasės tipo deskripciją. Predikatyvo pozicijoje dažniausiai vartojami anaforiškai, asmeniniai įvardžiai nurodo savo antecedento žymimą tipo deskripciją (plg. 47). Tačiau ten, kur jų bendros reikšmės pakanka, šie įvardžiai gali nurodyti į tipo deskripciją ir nebūdami anaforoje: taip, pavyzdžiui, sakinyje (48) per antrojo asmens įvardžio konkretų referentą nurodoma ir į su šiuo referentu siejamą bendresnę (tipo) charakteristiką, taip sukuriant predikatyvo vardažodžiui būtiną predikatyvumą. Nesunku pastebėti, kad asmeninių įvardžių predikatinis vartojimas savotiškai atliepia daiktavardžių vartojimą inkliuzyvinėse ir ekvatyvinėse konstrukcijose. Vis dėlto asmeninių įvardžių vartojimas predikatyvo pozicijoje dėl referentinės jų prigimties yra labai ribotas ir šis faktas ne veltui pažymimas sistemingai vartojant įnagininko linksnį. Tokio žymėjimo ekonomija suprantama: kalbos vartotojai neturi kiekvienu konkrečiu atveju suklikti galvos, ar predikacija yra inkliuzyvinė (predikatyvo įvardis per savo antecedento vardažodį nurodo į tam tikrą profesinį, socialinį ar kt. asmenų tipą), ar ekvatyvinė (predikatyvo įvardis, žymėdamas konkretų asmenį, implikuoja ir tam tikrą jo instancijuojamą tipą). Galėtume teigti, kad predikatyvų žymėjimo linksniais sistema numato tam tikrus standartinius sprendimus, kurie pagrįsti kiekvienai leksinei kategorijai pritaikoma tipine situacija. Pavyzdžiui, asmeniniai įvardžiai, pavartoti predikatyvo pozicijoje, visada žymimi įnagininko linksniu, nepaisant to, ar jų reiškiamą predikacija yra inkliuzyvinė (47), ar ekvatyvinė (48).

(ii) būsenos pokyčio predikatas *tapti*, kaip ir kiti panašios reikšmės predikatai, dažniau valdo įnagininku koduojamus predikatyvus. Įvedamas greta įprastinės subjekcinio vardažodžio referento klasinę priklausomybę, tapatumą ar bendriau — būseną fiksuojančios predikatyvo reikšmės, kai iš principo egzistuoja abi jo morfosintaksinio kodavimo galimybės (ir derinimas, ir žymėjimas įnagininku), papildomas aspektinis — būsenos pokyčio — semantinis elementas yra gramatiškai reikšmingas ir pabrėžiamas įnagininkiniu predikatinio daiktavardžio žymėjimu, plg.:

(51) *Kaimynų sūnus yra gydytojas.*

(52) *Kaimynų sūnus tapo gydytoju.*

(iii) jungties *būti* konstrukcijose subjekcinio vardažodžio referentui priskiriamos laikinos būsenos semantinis elementas tradiciškai yra laikomas vieninteliu veiksmiu, galinčiu nulemti tose konstrukcijose predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininko formos vartojimą. Tačiau iš tikrųjų šis elementas gali būti suvokiamas ir kaip bendresnės reikšmės, kurią apibrėžtume kaip subjekto vardažodžio referentui konstrukcijoje priskiriamos ir pagrindinės, esminės jo būsenos neatitikimą, atskiras atvejis. Iš tiesų konstrukcijose su kognityvinės nuostatos predikatais predikatyvo vardažodžiu pasakomo požymio priskyrimas subjekto ar objekto vardažodžio referentui kartu implikuoja ir to referento tikrosios (pagrindinės) ir predikuojamos būsenos neatitikimą (plg. *Negi tu mane laikai visišku kvailiu*). Konstrukcijose su jungtimi *būti* šis subjekto vardažodžio referento tikrosios ir predikuojamos būsenos neatitikimas aiškiausiai pasireiškia pastarosios trukmės ribojimo atveju, plg.:

- (53) *Jonas yra mokyklos direktorius.*
 (54) *Jonas kokį mėnesį pabuvo mokyklos direktoriumi.*

Bet bendriau žiūrint, predikatyvo vardažodžio žymėjimą įnagininku tokiuose sakiniuose kaip (54) lemia ne predikuojamos subjekcinio vardažodžio referento būsenos ribota trukmė, o būtent jo laikinosios būsenos priešprieša pastoviajai, taigi pagrindinei, jo būsenai.

(iv) infinityviniuose komplementiniuose sakiniuose galioja ypatingos predikatyvinio žodžio žymėjimo linksniais taisyklės, kurios bus aptariamoms kitame skyriuje (žr. p. xxx). Kol kas tik paminėsime, kad predikatyvo pozicijoje juose dažnai vartojami daiktavardžiai turi įnagininko linksnį, tuo tarpu kai atitinkamuose pagrindiniuose sakiniuose tas pats predikatyvas gauna vardininko formą, plg.:

- (55) *Jonas yra mokyklos direktorius.*
 (56) *Jonui nepatinka būti mokyklos direktoriumi (*direktorius).*

Tokiais atvejais predikatyvinio daiktavardžio žymėjimą įnagininku lemia ne ką tik aptarti semantiniai, o grynai sintaksiniai veiksniai. Faktas, kad pavyzdyje (56) bendraties sakinyje [*Ø būti mokyklos direktoriumi*] neturi fonetiškai realizuoto subjekto, verčia vartoti įnagininką kaip numanomojo derinimo linksnį.

Nerezultatiniai būtinieji (komplementiniai) antriniai predikatyvai

Šiam tipui priklauso tie predikatyvai, kurių reiškiamą antrinę predikaciją sudaro pagrindinės predikacijos argumentą. Tiksliau kalbant, jie eina tik su propozicinius argumentus implikuojančiais predikatais. Šią struktūrinę pagrindinės predikacijos argumento ypatybę iliustruoja galimybė šalia konstrukcijos su antriniu predikatyvu vartoti komplementinį *kad*-sakinį, plg.:

- (57) *Dvidešimtame amžiuje kritika jį pripažino moderniosios muzikos pirmtaku.*

- (58) *Dvidešimtame amžiuje kritika pripažino, kad jis buvo moderniosios muzikos pirmtakas.*

Palyginę šiuos pavyzdžius matome, kad komplementinio sakinio atitikmenį, sakinyje (57), formaliai žiūrint, sudaro antrinis predikatyvas kartu su pagrindinio sakinio tiesioginiu objektu (intransityviniuose sakiniuose būtų su subjektu). Tačiau seką [jį (...) *moderniosios muzikos pirmtaku*] laikyti sakiniu galime tik išvelgdami tarp jos vardažodinių dėmenų slypinčią esyvinę jungtį (plg. atitinkamą jungties konstrukciją *Jis yra moderniosios muzikos pirmtakas*). Priklausomai nuo žodžių tvarkos sakinyje (57), šią suponuojamą jungtį galėtume nesunkiai įterpti arba iškart po predikato *pripažino* (plg. *Dvidešimtame amžiuje kritika jį pripažino esant moderniosios muzikos pirmtaką*), arba po tiesioginio objekto *jį* (plg. *Dvidešimtame amžiuje kritika pripažino jį esant moderniosios muzikos pirmtaką*). Pastaruoju atveju pagrindinio predikato propozicinis argumentas (su atstatyta jungtimi) struktūriniu atžvilgiu gali būti palyginamas su sakiniu (58) komplementiniu *kad*-sakiniu. Jeigu tokia sakinyje, kaip (57), tiesioginis objektas galėtų užimti vietą tik po predikato *pripažino*, sintaksinę seką [(*pripažino*) *jį moderniosios muzikos pirmtaku*] galėtume laikyti to predikato propoziciniu argumentu, kurio pamatą sudaro redukuotas (nefinitinis) sakiny su „išleista“⁶, bet būtinai implikuojama esyvine jungtimi (plg. atitinkamą jungties konstrukciją *Jis yra moderniosios muzikos pirmtakas*). Tokios interpretacijos netrikdytų ir faktas, kad regimai panašią situaciją turime ir sakiniuose su laisvaisiais antriniais predikatyvais, kurių struktūroje taip pat nesunkiai galime išvelgti slypinčią esyvinę jungtį, plg. *Jis išgėrė arbatą dar (esančią) karštą*, t. y. individas išgėrė arbatą, kai ji *tebebuvo* karšta. Tačiau jeigu pastarųjų sakinių antrinį predikatyvą ir galėtume išplėsti iki propozicijos formato, propoziciniu pagrindinės predikacijos argumentu šis predikatyvas vis tiek netaptų, nes tą predikaciją jis modifikuoja, o ne komplementuoja. Vis dėlto, regis, kur kas geresnis pasirinkimas, analizuojant sakinius su būtinaisiais antriniais predikatyvais, neprisirišti prie jų tiesioginio objekto užimamos vietos sintaksinėje sekoje, ir bet kuriuo atveju suponuojamą esyvinę jungtį laikyti pagrindinio predikato sudedamąja dalimi. Tuomet sakinyje (57) veiksmažodis *pripažinti* išties reikštų kompleksinę predikaciją⁷ ‚pripažinti esant‘, atveriančią tris komplementų pozicijas, kurias atitinkamai užima subjekto, tiesioginio objekto ir predikatyvo vardažodžiai. Taigi terminas „komplementinis antrinis predikatyvas“ iš tiesų žymi ne patį fonetinę realizaciją gaunantį predikatyvinį daiktavardį (ar būdvardį), bet propozicinį argumentą, kurio reiškiamas

⁶ Apie jungties išleidimą čia galime kalbėti su tam tikromis išlygomis, nes jos „atstatymas“ reikalauja predikatyvo įnagininką keisti galininku. Šis faktas verčia abejoti pasirinkimu kalbamą sintaksinę seką laikyti redukuotu jungties sakiniu.

⁷ Galėtume net manyti, kad kompleksinis pagrindinės predikacijos pobūdis yra nulemtas pačios konstrukcijos su būtinuoju predikatyvu reikšmės. Pavyzdžiui, tik tokioje konstrukcijoje veiksmažodis *laikyti* ir įgyja išvestinę kognityvinės nuostatos reikšmę ‚manyti esant‘, plg. *Joną laikau protingu žmogumi*. Kad tokių sakinių, kaip šis, veiksmažodis *laikyti* reiškia kompleksinę predikaciją (t. y. ‚manyti esant‘, o ne tiesiog ‚manyti‘) akivaizdžiai rodo ir kalboje, nepaisant kalbos normintojų draudimo, atkakliai tebevartojama giminiška konstrukcija su sakiniu šio predikato komplementu, plg. *Laikau, kad Jonas yra protingas žmogus*.

antrinė predikacija per suponuojamą esyvinę jungtį yra įtraukta į pagrindinę sakinio predikaciją ir funkcionuoja kaip struktūrinis šios argumentas.

Būtinųjų nerezultatinių antrinių predikatyvų reikalaujantys predikatai priklauso vienam semantiniam tipui: visus juos vienija bendras kognityvinės nuostatos požymis. Tokių predikatų kartu su predikatyvais reiškia askriptyvinė arba inkliuzyvinė predikacija apibūdinama kaip vieno individo (kuriam dažniausiai, nors ir ne visada, tenka sakinio subjekto gramatinė funkcija) mentalinis vertinamasis aktas kito individo atžvilgiu (žr. potipis (i)). Tačiau kalbamas tipas apima ir tokio vertinamojo akto verbalinės raiškos atvejus (žr. potipis (ii)), ir grynai ilokucinius (ar performatyvinius) atvejus, kai verbaliniu aktu keičiama individų visuomeninė percepcija ir / ar padėtis (žr. potipis (iii)).

Toliau atskirus tokių predikatų potipius aptarsime detaliau:

(i) pirmąjį potipį sudaro aiškūs kognityvinės nuostatos predikatai. Ryškiausi šio potipio atstovai yra veiksmažodžiai *laikyti* ir *pripažinti*. Visada yra įmanomos sakinių su šiais veiksmažodžiais parafrazės su komplementiniais *kad*-sakiniais, nors kartais (dėl kalbos normintojų reikalavimų) tam tenka pakeisti veiksmažodį sinonimu, plg.:

(59) *Birutė laiko savo vyrą genijumi.*

(60) *Birutė mano, kad jos vyras yra genijus.*

Veiksmažodis *pripažinti* reikšmės atžvilgiu gali užimti ir tarpinę padėtį tarp kognityvinės nuostatos ir kognityvinių-ilokucinių (ii tipo) predikatų. Jis gali žymėti ne tik kognityvinę nuostatą (pripažinimą), bet ir šnekos aktą, konkrečiai — teismo sprendimą, keičiantį asmens visuomeninę situaciją. Ir šiuo atveju įmanoma parafrazė su komplementiniu *kad*-sakinium, plg.:

(61) *Teismas pripažino jį kaltu dėl šios vagystės.*

(62) *Teismas pripažino, kad jis yra kaltas dėl šios vagystės.*

Šalia čia minėtų tranzityvinių predikatų, reikalaujančių objekto vardažodžio kontroliuojamų būtinųjų predikatyvų, minėtam potipiui dar priklauso ir intranzityviniai veiksmažodžiai *atrodyti*, *pasirodyti*, kurių reikalaujamas predikatyvas semantiškai yra orientuotas į subjekto vardažodį, arba kitaip — yra šio kontroliuojamas, plg.:

(63) *Jonas šiandien atrodo liūdnas.*

(64) *Ši mintis man pasirodė keista.*

Orientacija į subjekto vardažodį šiuo atveju yra susijusi su tuo, kad veiksmažodis *atrodyti* tam tikra prasme yra „pasyvinis“ — jis reiškia kitų individų kognityvinę nuostatą subjektinio individo atžvilgiu, o ne pastarojo nuostatą objektinio vardažodžio referento (asmens ar negyvo daikto) atžvilgiu, kaip tai esti

veiksmazodžio *laikyti* atveju. Kognityvinės nuostatos autorius konstrukcijose su predikatais *atrodyti* ir *pasirodyti* gali būti reiškiamas eksperienčerio naudininku, kaip kad sakinyje (64), arba apibendrinimo atveju – lieka neišreikštas, kaip kad sakinyje (63). Ir šių predikatų konstrukcijos su būtiniais antriniais predikatyvais gali būti pakeistos jų konstrukcijomis su komplementiniais *kad*-sakiniais, plg.:

(65) *Atrodo, kad Jonas šiandien yra liūdnas.*

Dar kitą kognityvinės nuostatos autoriaus ir objekto vardažodžio referento santykį turime konstrukcijoje su medialinės reikšmės predikatu *jaustis* – čia jie abu sutampa, plg.:

(66) *Šiandien jaučiuosi pavargęs.*

Šiaip nesangražinis veiksmazodis *jausti* gali prisijungti komplementinį *kad*-sakinį (plg. (67)). Šiuo atveju nėra atitinkamos konstrukcijos su būtinuoju antriniu predikatyvu: jos prireikia tik medialine veiksmazodžio forma *jaustis* perteikiant introspekcijos situaciją (plg. (68)):

(67) *Jaučiu, kad jis yra didelis rašytojas.*

(68) *Jaučiuosi dideliu rašytoju.*

(ii) antrąjį potipį sudarantys kognityviniai-ilocuciniai predikatai žymi kognityvinės nuostatos verbalinę raišką. Jiems atstovauja tokie veiksmazodžiai, kaip *vadinti* / *pavadinti*, *apskelbti* ir pan. Konstrukcijas su šių predikatų reikalaujamais būtiniais predikatyvais galima pakeisti konstrukcijomis su kalbėjimo veiksmazodžiais, valdančiais komplementinius *kad*-sakinis, plg.:

(69) *Tokį elgesį jis vadino kvailu.*

(70) *Jis sakė (pareiškė nuomonę ir pan.), kad toks elgesys yra kvailas.*

(71) *Spauda apskelbė Petrą sovietiniu agentu.*

(72) *Spauda pranešė (visiems apskelbė), kad Petras buvo sovietinis agentas.*

Kai kurie šios semantinės grupės veiksmazodžiai reikalauja *kaip* su daiktavardžiu predikatyvo, plg.:

(73) *Kritikai apibūdino Joną kaip postmodernistą.*

(iii) trečiąjį potipį sudaro grynai ilocuciniai predikatai. Jiems atstovauja tokie veiksmazodžiai, kaip *pavadinti*, *pakrikštyti*, *duoti vardą*, *paskelbti*, *paskirti* ir pan., plg.:

(74) *Kaimynai savo dukrą pavadino Birute.*

(75) *Pirmininkas jų balsus paskelbė negaliojančiais.*

(76) *Karalius Joną paskyrė admirolu.*

Šie predikatai nuo prieš tai aptartųjų skiriasi tuo, kad tam tikri įgalioti asmenys juos gali pavartoti performatyviai, t. y. kalbos aktu paskelbti įstatymą, potvarkį, rinkimų rezultatus ir pan. galiojančiais / negaliojančiais arba kartu su tapatybės atributais (vardu, titulu ar pareigybe) suteikti asmeniui atitinkamus visuomeninius įgaliojimus, plg:

(77) *Dėl procedūrinių klaidų šiuos balsus skelbiu negaliojančiais.*

(78) *Skiriu jus karališkojo karo laivyno admirolu.*

Šių performatyvinių sakinių parafrazės su komplementiniais *kad*-sakiniais nėra įmanomos be reikšmės pakeitimo, plg.:

(79) *Pirmininkas pasakė, kad jų balsai yra negaliojantys.*

(80) *Karalius pasakė, kad Jonas bus karo laivyno admirolas.*

Žinoma, tam tikras kontekstas ar nekalbinės tikrovės žinojimas leidžia sakinius (79) ir (80) interpretuoti kaip performatyvinių aktų atpasakojimą. Tačiau tokia interpretacija nėra lingvistiškai užkoduota, ir standartine šių sakinių interpretacija reikia pripažinti kieno nors pareikštos nuomonės ar prognozės atpasakojimą.

Net performatyviai vartojamų ilokucinių predikatų reikšmė neperžengia plačiai suprantamos kognityvinės nuostatos reikšmės ribų, nes tokių, kaip (77) ir (78), performatyvinių aktų implikacijos — nepaisant tolesnių pasekmių — lieka mentalinėje sferoje: pavyzdžiui, sakinio (78) objekto vardažodžio referentas po paskyrimo toliau visuomenės narių jau bus laikomas admirolu, nors kitais atžvilgiais jis ir nepasikeičia.

Su tokiais ilokuciniiais predikatais, kaip *pavadinti*, *pakrikštyti*, vartojami tikrinių vardų predikatyvai gali būti palyginami su anksčiau aptartų apeliatyvinės paskirties jungties konstrukcijų predikatyvais (*Esu (vardu) Jonas*). Patys predikatai *pavadinti*, *pakrikštyti* yra semantiškai artimi kitiems ilokucinės funkcijos predikatams, tokiems kaip *paskelbti* arba *paskirti*: tiek suteikiant individui sociume atpažįstamą tapatybės atributą (vardą), tiek ir paskiriant individą kurioms pareigoms — abiem atvejais visuomenės suteiktais įgaliojimais besiremiantis ilokucinis aktas vienaip ar kitaip veikia to individo socialinį statusą, patvirtindamas jį ar pakeisdamas. Tiesa, iš pirmo žvilgsnio sunkiau ilokuciniame vardo suteikimo individui akte išvelgti, kurią nors kognityvinę nuostatą, ypač jeigu nežinomos visos to vardo parinkimo aplinkybės ir motyvai. Tačiau aišku viena: krikštas, arba bendriau — vardų suteikimo praktika, nėra nemotyvuota veikla. Kiekvienas vardas turi savo kilmę, istoriją, tradiciją — visi šie dalykai žmonėms kelia kultūrinės religines ar kitokias asociacijas, tampančias vertybiniais orientyrais parenkant naujagimiui vardą. Tad apeliatyvinėje praktikoje tam tikra kognityvinė nuostata yra nepaneigiama, ar ji būtų tik vardų vartojimo tradicija paremta kolektyvinė, ar ir

sąmoningą, motyvuotą pasirinkimą atspindinti individuali. Juolab kad ir pats vardo suteikimas individui (arba siauriau – jo krikštas) kartu yra ir to individo pripažinimas žmogiškosios (krikščioniškosios ar kt.) bendruomenės nariu, jo priėmimo į tą bendruomenę aktas ir, kaip ir kiekvienas kitas pripažinimas, *ipso facto* yra kognityvinės nuostatos raiška. Kai kalbamuose sakiniuose vartojant imperfektyvinę veiksmažodžių formą (pavyzdžiui, *vadinti*, *šaukti*) jais žymima kreipimosi į individą ar jo minėjimo, kalbant su trečiaisiais asmenimis, tam tikra (trumpesne, mažybine) vardo lytimi rutina, bendruomenės kognityvinė nuostata to individo atžvilgiu yra aiškesnė, plg.:

(81) *Kaimynai vadino jį tiesiog Jonuku.*

Šiame pavyzdyje kreipimasis į individą ar jo minėjimas, kalbant su trečiaisiais asmenimis, mažybine vardo lytimi nėra performatyvinio akto kartojimas, o tam tikrą vertybinę nuostatą parodantis kalbinis bendruomenės elgesys.

Konstrukcijos su ilokuciniiais predikatais funkcinio atžvilgiu gali būti palyginamos su toliau aptariamomis konstrukcijomis su būtiniais rezultatiniais predikatyvais. Pavyzdžiui, sakinių (76) galėtume perfrazuoti ir taip:

(82) *Karalius Joną padarė admiralu.*

Tarp šių konstrukcijų skirtumas yra tas, kad predikatas *paskirti* paprastai žymi tik ilokucinį aktą, o veiksmažodis *padaryti* gali žymėti bet kokio pobūdžio kauzaciją (taip pat ir per ilokucinį aktą vykdomą). Tarp abiejų tipų konstrukcijų gal ir nėra labai griežtos ribos, bet ilokucinių predikatų specifiką sudarantis verbalinės raiškos semantinis komponentas leidžia konstrukcijas su jais skirti nuo kitų konstrukcijų, kurių kauzacinės reikšmės predikatai reikalauja rezultatinių predikatyvų. Šis skirtumas bus aiškesnis pavaizdavus abiejų tipų konstrukcijų reikšmes schemiškai, plg.: *paskirti ką* kuo reiškia ‚paskelbti, kad X nuo šiol yra Y‘, o *padaryti ką* kuo reiškia ‚daryti taip, kad X (galiausiai) taptų Y‘. Pagaliau norisi pridurti, kad ilokucinių predikatų potipiui galima priskirti ir kai kuriuos kitus veiksmažodžius, tiesiogiai ilokucinių (ar performatyvinių) aktų gal ir nežyminčius, bet implikuojančius tokiems aktams būdingą procedūrinę arba ceremoninę aplinką, plg. *išrinkti prezidentu*, *išventinti kunigu*.

(iv) simuliatyvinių predikatų potipį sudaro tik du veiksmažodžiai *apsimesti* ir *dėtis*. Šių predikatų konstrukcijos su būtiniais predikatyvais gali būti keičiamos sinoniminėmis konstrukcijomis su komplementiniais *kad*-sakiniais (nors su predikatu *dėtis* yra įprastesnė atitinkama dalyvinė konstrukcija), plg.:

(83) *Antanas apsimeta / dedasi ligoniu.*

(84) *Antanas apsimeta, kad yra ligonis / dedasi esąs ligonis.*

Šie predikatai žymi tokį subjektinio individo elgesį, kuriuo jis siekia kitų individų sąmonėje sukelti savo atžvilgiu tam tikrą kognityvinę nuostatą. Pageidaujamos nuostatos turinys paaiškėja iš simuliatyvinio predikato komplemento, kuriuo pasakoma, *kuo / koks* individas *apsimeta* ar *dedasi*. Konstrukcijos su simuliatyviniais predikatais tam tikra prasme gali būti palyginamos su konstrukcijomis, kuriose vartojami (i) potipio kognityvinės nuostatos predikatai: skirtumas tik tas, kad pastarosios žymi situaciją, kurioje subjektinis individas reiškia kito (objektinio) individo atžvilgiu tam tikrą kognityvinę nuostatą (pavyzdžiui, *laikydamas jį kuo / koku*), o pirmosios žymi situaciją, kurioje subjektinis individas simuliatyviu elgesiu (pavyzdžiui, *dėdamasis kuo / koks*) siekia tam tikros kito / kitų individų kognityvinės nuostatos, plg. *Birutė laiko savo vyrą genijumi / protingu* ir *Birutės vyras dedasi genijumi / protingas*. Kita vertus, simuliatyvinių predikatų semantikoje galime išskirti ir kauzacijos elementą, juk *apsimesti kuo / kokiam* reiškia ‚X‘ui daryti taip, kad Y‘as jį laikytų Z‘u‘. Dėl šio kauzacijos elemento simuliatyvinės funkcijos konstrukcijos gali būti palyginamos su ilokucinės (ar performatyvinės) funkcijos konstrukcijomis, kurių reikšmėje, kaip matėme, tas elementas taip pat gali būti išskiriamas. Vis dėlto svarbu pastebėti, kad predikatų *apsimesti* ir *dėtis* žymimas individų simuliatyvinis elgesys nebūtinai reiškiasi verbaline veikla. Pavyzdžiui, sakiny *Jonas apsimitė gydytoju* gali reikšti, ir kad Jonas nepagrįstai teigė esąs gydytojas, ir kad Jonas elgėsi tam tikru būdu, norėdamas aplinkiniams sukelti (tikrovės neatitinkantį) įspūdį, kad jis yra gydytojas. Nebūtina verbalinės veiklos implikacija ir yra viena iš priešasčių skirti atskirą simuliatyvinių predikatų potipį. Kita priešastis, žinoma, atsispindi pačiame šių predikatų pavadinime, pabrėžiančiame faktą, kad su jais sudaromos konstrukcijos žymi tikrovės neatitinkančias situacijas.

Pagaliau, aptariant kognityvinės nuostatos predikatus, reikia paminėti ir tuos mentalinę veiklą žyminčius veiksmožodžius, kuriems kognityvinės nuostatos raiška yra tik viena iš galimų turėti reikšmių. Pavyzdžiui, veiksmožodis *įsivaizduoti* gali žymėti ne tik subjektinio individo kognityvinę nuostatą, bet ir jo percepciją. Pastaruoju atveju šio veiksmožodžio reikšmę galima apibrėžti kaip ‚mintyse susidaryti (pageidaujama) kokio nors objekto ar įvykio vaizdą‘. Tuomet tokios reikšmės veiksmožodis, kaip ir kiti percepcijos predikatai, gali būti vartojamas be antrinio predikatyvo, jį turėti arba jungtuku *kaip* prisijungti įsivaizduojamą įvykį žymintį propozicinį argumentą, plg.:

- (85) *Bandžiau įsivaizduoti tokią milžinišką musę, bet man nepavyko.*
- (86) *Bandžiau įsivaizduoti dėdę Joną besišypsantį, bet man nepavyko.*
- (87) *Galiu įsivaizduoti, kaip visi iš manęs juoktųsi, jeigu išeičiau taip apsirengęs.*

Tam tikrą kognityvinę nuostatą įsivaizduojamo objekto atžvilgiu veiksmožodis *įsivaizduoti* žymi tik kartu su prisijungiamu predikatyvu. Tuomet turime jau aptartą konstrukciją su būtinuoju antriniu predikatyvu, kuris kaip įprasta, gali būti keičiamas komplementiniu *kad*-sakiniu, plg.:

- (88) *Tetą Feliciją visada įsivaizdavau jaunesnę ir gražesnę.*
 (89) *Visada įsivaizdavau, kad teta Felicija yra jaunesnė ir gražesnė.*

Palyginę sakinius (86) ir (88) matome, kad regimai to paties mentalinės veiklos veiksmažodžio *įsivaizduoti* dvi atskiras reikšmes gana aiškiai atskiria jo prisijungiamų predikatyvų pobūdis: vienu atveju tai yra tik pagrindinę sakinio predikaciją modifikuojantis laisvasis predikatyvas, kitu atveju kartu su veiksmažodžiu tą predikaciją formuojantis būtinasis predikatyvas. Faktiškai čia jau turime kalbėti apie dviejų skirtingų tipų predikatus: *įsivaizduoti*₁ ir *įsivaizduoti*₂.

Rezultatiniai būtinieji (komplementiniai) antriniai predikatyvai

Rezultatinė antrinė predikacija, perteikianti subjektinio ar objektinio vardažodžio referento būseną, kuri nuolat palaikoma vykstančio proceso ar atsiranda procesui jau įvykus, sintaksiškai gali būti laisvoji arba būtinoji. Laisvoji antrinė predikacija dažniausiai fiksuoja rezultatą, pasiekiamą pagrindine predikacija reiškiamam procesui jau įvykus. Lietuvių kalboje tokią antrinę predikaciją įprasčiau reikštirieveiksmiais, o jų antrinių predikatyvų klasei nepriskiriame, plg.:

- (90) *Nudažėme lubas geltonai.*

Tačiau yra ir tokių atvejų, kai pagrindinę predikaciją reiškiantis veiksmažodis esti itin bendros semantikos: toks predikatas negali detaliau perteikti proceso, kuriuo pasiekiamas antrinės predikacijos fiksuojamas rezultatas, jis tik bendrais bruožais žymi rezultato kauzaciją. Toks pagrindinis predikatas semantiškai yra neautonomiškas ir yra reikalingas veiksmo rezultatą pasakančio antrinio predikatyvo papildymo. Šiuo atveju rezultatinė antrinė predikacija, kaip ir nerezultatinių būtinųjų antrinių predikatyvų atveju, sudaro pagrindinės predikacijos propozicinį argumentą (tik šio argumento propozicinę prigimtį žymi ne suponuojama esyvinė, bet aspektinės reikšmės jungtis, *tapti* (ar *virsti*), kaip matyti iš toliau pateikiamos predikatų reikšmės eksplicacijos). Tokių bendrą kauzaciją reiškiančių predikatų, reikalaujančių tos kauzacijos rezultatą fiksuojančių būtinųjų antrinių predikatyvų, yra nedaug. Svarbiausi jų yra *(pa)daryti* ir *(pa)virsti*, veikti taip, kad kas kuo / koks *taptų*, plg.:

- (91) *Muzika padarė vakarą neužmirštamą.*
 (92) *Ekonominė krizė šį milijonierių pavertė elgeta.*

Šių sakinių antriniai predikatyvai, kuriais gali eiti tiek būdvardžiai, tiek ir daiktavardžiai, fiksuoja objekto vardažodžio referento rezultatinę būseną, atsirandančią tik pasibaigus tam tikram tos būsenos pokytį kauzuojančiam procesui. Dėl itin bendros pagrindinių predikatų reikšmės detalesnis šio proceso pobūdis lieka neaiškus. Pavyzdžiui, apie sakiniu (92) perteikiamą situaciją tegalime pasakyti, kad

ekonominė krizė milijonierių „skurdino“ tol, kol jis tapo elgeta. Tokį kauzacijos tipą, kai rezultatinė būseną atsiranda tik priešastiniam procesui pasibaigus, pavadinkime kulminaciniu.

Kitokios kilmės proceso dalyvio rezultatinę būseną fiksuoja antrinė predikacija sakiniuose su veiksmažodžiu *laikyti* „pačiam panaudoti jėgą ar netiesiogiai pasirūpinti, kad kas išlaikytų tam tikrą erdvinę padėtį ar vidinę būseną“. Šis veiksmažodis, skirtingai nei anksčiau aptartieji predikatai, išreiškia nuolatinę kauzaciją, plg.:

(93) *Laikyk duris uždaras, kad nepūstų skersvėjis.*

Tokiuose sakiniuose profiliuojamo veiksmo objektas dėl išorinių jėgų (pavyzdžiui, gravitacijos) poveikio gali lengvai pakeisti savo padėtį erdvėje arba vidinę būseną todėl reikalinga nuolatinė subjektinio individo inicijuojamo ar atliekamo veiksmo kauzacija pageidaujama to objekto būklei išlaikyti. Veiksmažodį *laikyti* vartojant pirmine reikšme ši nuolatinė kauzacija suprastina kaip rankinį valdymą lydintis antrinis efektas, kurio rezultatą fiksuojanti antrinė predikacija tėra fakultatyvi, arba sintaksiškai laisva, plg.:

(94) *Tvirtai laikyk butelį (stačią / stačiai).*

Kai veiksmažodis *laikyti* vartojamas metaforiškai išplėsta reikšme „pasirūpinti, kad kas išlaikytų tam tikrą erdvinę padėtį ar vidinę būseną“, konkretus kauzacijos būdas lieka nepatikslingas, ir pats veiksmažodis *laikyti* tuomet priskirtinas vadinamiesiems gryniesiems kauzatyvams. Tokio predikato prisijungiamas antrinis predikatyvas laikytinas būtinuoju jo komplementu.

Svarbu pastebėti, kad nuolatinės kauzacijos elementas predikatui *laikyti* yra būdingas abiem atvejais: ne tik tada, kai jis reiškia grynąją kauzaciją, bet ir tada, kai jis reiškia objekto valdymą ranka. Kaip buvo pastebėta skyriuje [...], šis ypatingas kauzacijos būdas faktiškai ištrina ribą tarp depiktyvinės ir rezultatinės antrinės predikacijos, ir dėl to antrinės predikacijos laisvieji būdvardiniai predikatyvai ir atitinkamirieveksmiai čia vartojami pramaišiu (plg. *laikyti butelį stačiai / stačią*). Ne ką ryškesnė ši riba tarp atskirų antrinės predikacijos tipų yra ir tuomet, kai predikatas *laikyti* sakinyje reiškia grynąją kauzaciją, nors šiuo atveju tokios kauzacijos rezultatą fiksuojančio antrinio predikatyvo įnašas formuojant bendrą sakinio predikaciją yra svaresnis. Reikalas tas, kad ir šiuo atveju antrinė predikacija gali būti reiškiamą ne tik būdvardžiais, bet irrieveksmiais, plg.:

(95) *Mes patariame šią įrangą laikyti švარიą ir padėtą atskirai nuo kitų buitinių įrankių. (Int).*

(96) *Mes patariame magnetą laikyti švariai, kad ant paviršiaus nebūtų dulkių ir apnašų. (Int).*

Su daiktavardiniais antriniais predikatyvais grynasis kauzatyvas *laikyti*, *regis*, išvis nevertojamas.

Apibendrinami galime pasakyti, kad priklausomai nuo to, ar pagrindinis sakinio predikatas reiškia kulminacinę, ar nuolatinę predikaciją, skiriasi ir jų komplementų pobūdis: rezultatinę antrinę predikaciją pirmuoju atveju gali reikšti būdvardis arba daiktavardis (kaip ir anksčiau aptartose konstrukcijose su nerezultatiniais komplementais, plg. *Birutė laikė savo vyrą protingu / genijumi*), antruoju – būdvardis arbarieveiksmis (kaip ir konstrukcijose su neprivaloma rezultatinės antrinės predikacijos raiška, plg. *Paguldykite nukentėjusįjį aukštiekninką / aukštiekninkai*).

Būtinųjų antrinių predikatyvų žymėjimas linksniais

Skirtingai nei laisvųjų antrinių predikatyvų atveju, būtinųjų antrinių predikatyvų žymėjimas linksniais lietuvių kalboje nėra nusistovėjęs. Čia yra paliudytos dvi šio žymėjimo strategijos – predikatyvinio daiktavardžio (o bendriau imant – vardažodžio) ar būdvardžio linksnis derinimas su vardažodžio, į kurį predikatyvas yra semantiškai orientuotas, linksniu arba toks vardažodis ar būdvardis žymimas įnagininko linksniu. Žymėjimo strategijos pasirinkimas priklauso nuo daugelio veiksnių, kurių svarbiausi yra šie:

(i) kai sakinio predikatas reiškia subjektinio ar objektinio vardažodžio referento pastovią būseną, komplementinis predikatyvas paprastai derinamas su tuo vardažodžiu linksniu, o kai predikatas reiškia savo vardažodinio argumento referento būsenos pokytį – predikatyvas dažniau žymimas įnagininku, plg.:

(97) *Sprendžiant iš išvaizdos, jie neatrodo vargšai.*

(98) *Infliacija visus pavertė vargšais.*

(ii) būtinąjo predikatyvo pozicijoje daiktavardžiai dažniau nei būdvardžiai žymimi įnagininku, plg.:

(99) *Ši šventė taip pat pavasarį daro linksmesnę, nuoširdesnę ir gražesnę. (Int).*

(100) *Nepavykęs pokštas padaro žmogų priešų. (Int).*

(iii) į objekto vardažodį semantiškai orientuoti būtinieji predikatyvai dažniau žymimi įnagininku nei orientuotieji į subjekto vardažodį, plg.:

(101) *Teisme tas žmogus prisipažino kaltas (dėl kilusio gaisro).*

(102) *Tik teismas asmenį gali pripažinti kaltu ir skirti jam bausmę. (Int).*

(iv) tikrovės neatitinkančią subjektinio ar objektinio vardažodžio referento būseną žymintis būtinasis predikatyvas dažniau žymimas įnagininku nei tikrovę atitinkančią būseną žymintis predikatyvas, plg.:

- (103) *Jonas šiandien atrodo ligonis.*
 (104) *Jonas šiandien apsimeta ligonis / ligoniu.*

Pastebėtina, kad sakiniuose su predikatais *apsimesti*, *dėtis* jų komplementų predikuojamos referento būsenos ir tikrovės neatitikimas signalizuojamas jau pačių predikatų reikšmės ir įnagininkiniu tų komplementų žymėjimu gali būti tik papildomai pabrėžiamas. Kitaip esti sakiniuose su predikatu *atrodyti*: šio predikato reikšmė aiškiai nerodo, ar būtinuoju predikatyvu pasakoma subjektinio vardažodžio referento būseną neatitinka tikrovės. Tikrovės neatitinkanti referento būseną tokiuose sakiniuose gali būti pabrėžiama vartojant *kaip / tarsi* + daiktavardis predikatyvinę konstrukciją, plg.

- (105) *Su šita skrybėle atrodai kaip / tarsi saugumietis.*

Visi aukščiau išvardyti veiksniai savaip motyvuoja būtinųjų predikatyvų morfosintaksinio žymėjimo strategijos pasirinkimą, jų reikšmingumą šiuo atžvilgiu patvirtina ir kitų kalbų paralelės. Anksčiau buvo aptartas semantinio požymio „nepastovi referento būseną“ žymėjimas įnagininku jungties konstrukcijose. Šiame poskyryje pateikiami faktai dar kabiau įtikina, kad šis semantinis požymis tėra atskiras bendresnės reikšmės, kurią būtų galima apibrėžti kaip nukrypimą nuo vardažodinio referento pagrindinės būsenos, atvejis. Nesunku suvokti, kad šios bendresnės reikšmės atskirą atvejį sudaro ir vardažodiniam referentui komplementiniu antriniu predikatyvu priskiriamos būsenos nukrypimas nuo tikrovės. Kuo toks nukrypimas yra ryškesnis, tuo stipresnė tendencija predikatyvą žymėti įnagininku – tai rodo ir pavyzdžių (103) ir (104) palyginimas. Panašiai galima aiškinti ir vardažodiniam referentui priskiriamos pastovios vs. keičiamos būsenos priešpriešą pavyzdžiuose (97) ir (98): ją lengviau suvokti kaip nukrypimo nuo pagrindinės būsenos atskirą atvejį nei atvirkščiai. Predikuojamos būsenos trukmės skirtumai ne visada išvelgiami, o bendro pobūdžio formuluotė „predikuojamos referento būsenos nukrypimas nuo jo pagrindinės būsenos“ galima suvokti įvairiai – ir kaip ribotą tos būsenos trukmę, ir kaip jos nukrypimą nuo tikrosios referento būsenos. Šiaip ar taip būtinuoju predikatyvu nurodomos vardažodinio referento būsenos nukrypimas nuo pagrindinės jo būsenos tėra viena iš minėtų priežasčių, kodėl tas predikatyvas gali būti žymimas įnagininku. Kodėl daiktavardiniai būtinieji predikatyvai dažniau žymimi įnagininku nei būdvardiniai, jau buvo paaiškinta anksčiau remiantis šių leksinių kategorijų inherentinių predikatinų savybių skirtumu. Dažnesnį būtent į objekto vardažodį semantiškai orientuotų būtinųjų antrinių predikatyvų žymėjimą įnagininko linksniu galėtume aiškinti grynai sintaksiškai. Kai būtinuoju predikatyvu eina vardažodis, rinktis tokią žymėjimo strategiją, atrodytų, skatina sintaksiškai sudėtingesnė tranzityvinė konstrukcija su trimis vardažodžiais, kurių žymėjimas skirtingais linksniais būtų suprantamas. Konkrečiau kalbant, tokioje konstrukcijoje, vengiant neaiškumo, objekto vardažodį

ir į jį semantiškai orientuotą predikatyvo vardažodį pageidautina žymėti skirtiniais linksniais, plg. *Šioje byloje teismas kaimyną pripažino atsakovu / ?atsakovą*. Tačiau norint panašų diferencinio morfosintaksinio žymėjimo motyvą galima išvelgti ir intranzityvinėse konstrukcijose su vardažodiniais būtinaisiais predikatyvais, plg. *Studentas dedasi dėstytoju / ?dėstytojas*. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad aukščiau pateikto sakinio pasyviniam variante tas pats predikatyvas semantiškai yra orientuotas jau į subjekto vardažodį, plg. *Šioje byloje kaimynas teismo buvo pripažintas atsakovu / ?atsakovas*. Šie faktai rodytų, kad būtinųjų predikatyvų žymėjimas įnagininko linksniu iš principo nepriklauso nuo konstrukcijų, kuriose jie vartojami, sudėtingumo, ir priešasčių, kodėl į objekto, o ne į subjekto vardažodį semantiškai orientuoti predikatyvai dažniau žymimi šiuo linksniu, matyt, reikia ieškoti kitur. Galbūt kalbamas būtinųjų predikatyvų morfosintaksinio žymėjimo skirtumas aiškintinas skirtinga juos kontroliuojančių vardažodžių padėti vardažodžių prieinamumo sintaksinėms operacijoms hierarchijoje? Galėtume manyti, kad aukščiausią padėtį šioje hierarchijoje užimantis subjekto vardažodis yra labiau „prieinamas“ į jį semantiškai orientuoto predikatyvo derinimui nei atitinkamai objekto vardažodis. Taip galėtume paaiškinti skirtingas būtinųjų predikatyvų morfosintaksinio žymėjimo strategijas sakiniuose (101) ir (102).

Bendra tendencija galima laikyti dabartinėje lietuvių kalboje vis labiau išgalintį būtinųjų predikatyvų žymėjimą įnagininko linksniu. Pavyzdžiui, bendrinės lietuvių kalbos norma reikalauja su veiksmažodžiu (*pa*)daryti vartoti derinamąsias predikatyvinių būdvardžių formas, tačiau nenormintoje kalboje plačiai paliudytos (*pa*)daryti geresniu (vietoje reikalaujamos (*pa*)daryti geresnį) tipo konstrukcijos, plg.:

- (106) *Visus renginius vienija idėja pasaulį padaryti geresniu, būtent taip sakė skautų įkūrėjas lordas R. Baden-Powel'is. (Int).*

Konstrukcijose su predikatu (*pa*)versti derinamosios būdvardinio predikatyvo formos veikiausiai išvis nevertamos, nors pagal analogiją su predikatu (*pa*)daryti turėtume tokios vartosenos tikėtis. Faktiškai paliudytas yra tik įnagininkas, plg.:

- (107) *Gyvenimo ritmo, situacijos pajautimas sustiprėja, siekiama pasaulį paversti geresniu, gražesniu. (Int).*

Tai rodo, kad ir konstrukcijose su predikatu (*pa*)daryti predikatyvinių būdvardžių įnagininko draudimas yra dirbtinis. Kalbos kultūros klausimams skirtoje literatūroje dažnai reiškiamas (nors jokiais rimtesniais argumentais neparemtas) požiūris, esą predikatyvinių būdvardžių įnagininko vartojimas atspindi slavų kalbų įtaką. Tokiu teiginiu, kuris gal ir nėra visiškai nepagrįstas, tepasakoma dalis tiesos. Jeigu lietuvių kalba šioje srityje būtų patyrusi rusų kalbos įtaką, įnagininkinį žymėjimą greičiausiai turėtume ir laisvųjų predikatyvų atveju, kaip tai esti rusų kalboje. Bet tokie atvejai lietuvių kalboje nepaliudyti, plg. **Jonas grįžo iš atostogų linksmu; *Sutikau Petrą su Birute susirūpinusiais*.

Apibendrinami pastebėsime, kad būtinuosius predikatyvus apskritai linkstama žymėti įnagininku. Funkcinės motyvacijos požiūriu yra reikšminga, kad toks morfosintaksinio žymėjimo apibendrinimas būtinųjų antrinių predikatyvų atveju leidžia juos priešpriešinti laisviesiems antriniam predikatyvams, kuriems lietuvių kalboje apibendrinta kita morfosintaksinio žymėjimo strategija – su juos kontroliuojančiais vardažodžiais šie predikatyvai derinami linksniu. Todėl, kad ir kokios įnagininko vartojimą skatinančios svetimų įtakos būta praeityje, šiuo metu vis labiau įsigali apibendrintas būtinųjų antrinių predikatyvų žymėjimas šiuo linksniu: toks jų morfosintaksinio žymėjimo modelis randa atramą pačioje lietuvių kalboje ir yra varžomas tik kalbos normintojų pastangų.